

УДК 336.71(477)

Іванов Ю.Б., д-р екон. наук, професор

заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного центру
індустріальних проблем розвитку НАНУ,

Колесніченко В.Ф., канд. екон. наук

доцент кафедри банківської справи ХНЕУ

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА РІВНЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Розглядаються проблеми визначення ролі економіки знань у сучасному світі та методи оцінки рівня розвитку економіки знань у регіональному розрізі. Доведено, що загальний рівень розвитку економіки знань залежить від трьох її складових: інноваційної, освітньої та інформаційно-комунікаційної (ІКТ). Запропоновано методiku оцінки рівня розвитку економіки знань у розрізі регіонів, алгоритм розрахунку якої включає три взаємопов'язані етапи, має наукову обґрунтованість і об'єктивність, конкретність, однозначно тлумачить отримані результати і може бути застосований органами державної влади в процесі управління.

К л ю ч о в і с л о в а : економіка знань, інтелект, інформація, знання, освіта, інновації.

Зараз у світі відбувається поступовий еволюційний перехід до нового економічного укладу, що зумовлюється технологічними, фінансовими та екологічними змінами, переходом на новітні наукомісткі та високопродуктивні види виробництва, котрі слугують підтвердженням домінування економіки знань, а наука перетворюється на безпосередню виробничу силу суспільства – всезростаючу частину доходів передові країни отримують не від продажу промислової продукції, а від торгівлі новими технологіями і наукомісткою та інформаційною продукцією. В економічних акцентах розвинених країн матеріальна інфраструктура та матеріальні ресурси поступово відходять на другий план, на перші ж ролі виходять інфраструктура та ресурси нематеріальні – генерування, зберігання, дистрибуція і передавання знань та інформації. Здатність до генерації, використання та розповсюдження нових знань стає основою національної конкурентоспроможності держави та базовою передумовою її прискореного інтенсивного соціально-економічного зростання.

Водночас зростаюча конкуренція на національних і глобальних ринках, посилення вимог до якості продукції та послуг, які активізують процеси злиття і поглинання компаній, лавиноподібне виникнення нових фірм і цілих галузей у різних економічних сферах – все це пов'язане з необхідністю істотно підвищувати рівень та якість знань, що використовуються, і постійно вдосконалювати форми обміну ресурсами знань.

Динамічне становлення та розвиток економіки знань в Україні є однією з головних передумов стійкого розвитку нашої держави як суб'єкта світового

господарства. Через це необхідна термінова й радикальна переорієнтація соціально-економічної політики країни, спрямована на розвиток усіх компонент когнітивного процесу: формування знань, їхнього поширення і закріплення, зберігання та акумуляції, ефективного використання. Для створення умов стабільного економічного зростання, переважно в тих сферах, де Україна поки ще є конкурентоспроможною, необхідна чітка координація дій, спрямованих на модернізацію економіки і суспільства в науковій, технологічній, організаційній і виробничій сферах із домінуванням освіти, науки та інновацій.

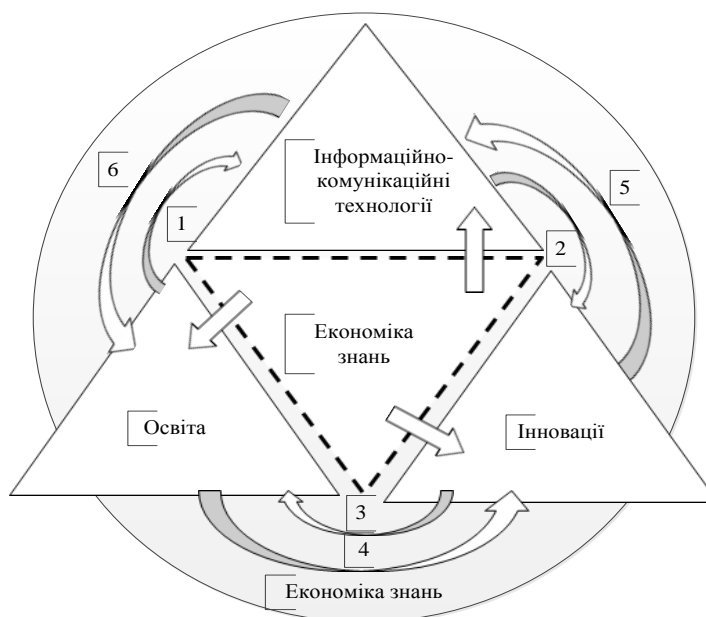
Отже, питання щодо формування і розвитку економіки знань та особливостей цього процесу є актуальними як з наукової, так і з практичної точки зору.

Беручи до уваги різноплановість проблем формування та розвитку економіки знань, їхній взаємозв'язок із різними аспектами функціонування економічної системи на різних рівнях, окремі питання цієї тематики вивчалися багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими різних шкіл і напрямів. Серед вітчизняних науковців варто відзначити: В.Семиноженка, який обґрунтовує засади економіки знань на державному рівні; В.Гейця, праці якого наголошують на тому, що економіка знань є підґрунтям і головною складовою інноваційної економіки; Л.Федулової, яка аналізує економіку знань як новий технологічний рівень господарювання. У центрі уваги науковців перебувають дослідження еволюції та визначення сутності й ключових ознак нової економіки, її форм розвитку, обґрунтування стратегій розвитку в умовах нових ресурсних викликів. Дебатуються питання, чи є суспільство перехідним від аграрного і потім індустріального до нової ери суспільного розвитку, або це лише наступний етап розвитку індустріального суспільства. Разом із тим подальшого розроблення потребують досить багато питань, одним з яких і є дослідження методичних підходів до аналізу економіки знань та її показників.

Метою дослідження є розроблення теоретичних, методичних положень і практичних рекомендацій щодо удосконалення методики оцінки рівня розвитку економіки знань у регіонах України.

Розвиток економіки знань – це підвищення глобальної конкурентоспроможності виробництва країни та її окремих регіонів; інтенсивний розвиток трьох її складових: інновацій, освіти та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), взаємозв'язок яких наведено на рис. 1.

Уже нині регіональне середовище переважно визначає конкурентоспроможність національної економіки. Слід зазначити, що на сьогодні ключовим питанням державного управління у цій сфері є подолання диспропорцій розвитку регіонів. Нерівномірність регіонального розвитку обумовлена об'єктивними (географічним і природно-кліматичним положенням; ступенем забезпеченості сировинними ресурсами, інфраструктурними передумовами економічного розвитку тощо) та суб'єктивними факторами (політика регіональної влади, що визначає якість управління економічними процесами та фінансово-бюджетною сферою). Саме диспропорція в економічному і соціальному аспектах є основним індикатором послаблення результативності й ефективності функціонування суб'єктів державного устрою різного рівня.

1 – розвиток інноваційно-комунікаційних технологій потребує висококваліфікованих спеціалістів; 2 – інформаційно-комунікаційні технології сприяють розробці і впровадженню інновацій; 3 – підвищення якості освіти потребує впровадження інноваційних механізмів освіти; 4 – розвиток наукових інститутів дозволяє впроваджувати інноваційні механізми; 5 – наступний (шостий) технологічний уклад потребує інтенсивного розвитку ІКТ; 6 – розвиток ІКТ сприяє розширенню інструментів освіти.

Рис. 1. Трикутник економіки знань

Джерело: розроблено автором.

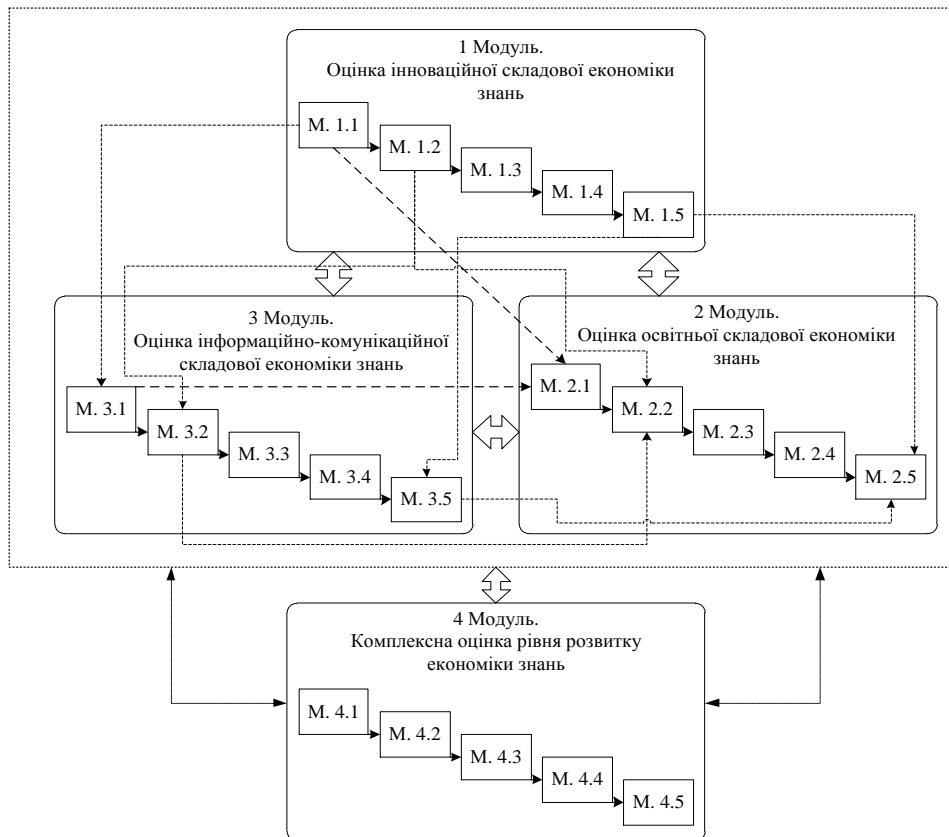
Головним наслідком диспропорцій є постійно зростаючі потреби бюджетних асигнувань, затрат на пошук нових форм організаційного, правового, ресурсного забезпечення розвитку депресивних територій, значні непрямі втрати, пов'язані зі зниженням конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості регіону тощо.

З огляду на викладене вище авторами було запропоновано методичний підхід до оцінки рівня розвитку економіки знань у розрізі регіонів за її трьома компонентами: інновації, освіта та ІКТ (рис. 2).

Апробація запропонованого методичного підходу проведена з використанням даних Державного комітету статистики України по 24 регіонах за період 2005–2009 рр. У розрізі кожної з компонент економіки знань було сформовано відповідну систему показників (рис. 3).

Отримані кластери залежно від рівня розвитку економіки знань у регіонах наведено в табл. 1.

Головним і практично єдиним представником першого кластера, що має найвищі значення інтегральних показників за всіма трьома проаналізованими складовими, є Донецький регіон. Пояснення тут таке, що це промислово розвинений регіон із високим науково-технічним потенціалом, на території якого розміщені підприємства, що мають державну підтримку і випускають конкурентоспроможну продукцію (рис. 4).

М. 1.1 – Формування системи показників, що характеризують рівень розвитку інноваційної складової економіки знань; М. 1.2 – Розрахунок інтегрального показника інноваційної складової економіки знань; М. 1.3 – Оцінка інноваційного розвитку регіонів у розрізі компонент інтегрального показника інноваційної складової; М. 1.4 – Кластеризація регіонів залежно від рівня розвитку інноваційної складової економіки знань; М. 1.5 – Характеристика особливостей кластерів, ідентифікація проблемних моментів, визначення специфічних особливостей кожної групи в розрізі інноваційної складової економіки знань; М. 2.1 – Формування системи показників, що характеризують рівень розвитку освітньої складової економіки знань; М. 2.2 – Розрахунок інтегрального показника освітньої складової економіки знань; М. 2.3 – Оцінка рівня розвитку освіти в розрізі регіонів з урахуванням компонент інтегрального показника освітньої складової; М. 2.4 – Кластеризація регіонів залежно від рівня розвитку освітньої складової економіки знань; М. 2.5 – Характеристика особливостей кластерів, ідентифікація проблемних моментів, визначення специфічних особливостей кожної групи в розрізі освітньої складової економіки знань; М. 3.1 – Формування системи показників, що характеризують рівень розвитку ІКТ як складової економіки знань; М. 3.2 – Розрахунок інтегрального показника ІКТ; М. 3.3 – Оцінка рівня розвитку ІКТ в розрізі регіонів; М. 3.4 – Кластеризація регіонів залежно від рівня розвитку ІКТ; М. 3.5 – Характеристика особливостей кластерів, ідентифікація проблемних моментів, визначення специфічних особливостей кожної групи в розрізі ІКТ як складової економіки знань; М. 4.1 – Побудова тривірневої структури показника оцінки рівня розвитку економіки знань; М. 4.2 – Формування комплексного інтегрального показника оцінки рівня розвитку економіки знань; М. 4.3 – Оцінка рівня розвитку економіки знань загалом і в розрізі її компонент; М. 4.4 – Кластеризація регіонів за компонентами комплексного інтегрального показника оцінки рівня розвитку економіки знань; М. 4.5 – Характеристика особливостей кластерів, ідентифікація проблемних моментів, визначення специфічних особливостей кожної групи.

Рис. 2. Методичний підхід до формування комплексної оцінки рівня розвитку економіки знань

Джерело: розроблено автором.

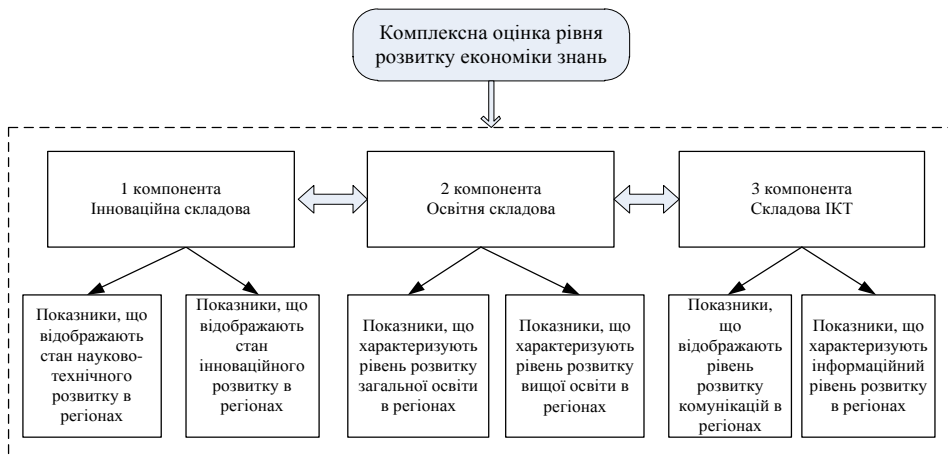

Рис. 3. Сформована система показників оцінки рівня розвитку економіки знань в регіонах України

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 1

Групування регіонів за кластерами залежно від рівня розвитку економіки знань

Кластер	Граничні значення інтегральних показників	Розшарування регіонів				
		2005	2006	2007	2008	2009
1	Максимальні значення (I – 0,69;0,83)	Донецька	Донецька	Донецька	Донецька Дніпропетровська Харківська	Донецька Харківська
2	Середні значення (I – 0,36;0,45)	Дніпропетровська Запорізька Луганська Львівська Одеська Харківська	Дніпропетровська Запорізька Луганська Львівська Одеська Харківська	Дніпропетровська Запорізька Луганська Львівська Одеська Харківська	АРК Запорізька Луганська Львівська Одеська	Дніпропетровська Запорізька Львівська Одеська
3	Мінімальні значення (I – 0,02;0,21)	АРК Вінницька Волинська Житомирська Закарпатська Івано-Франківська Київська Кіровоградська Миколаївська Полтавська Рівненська Сумська Тернопільська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернівецька Чернігівська	АРК Вінницька Волинська Житомирська Закарпатська Івано-Франківська Київська Кіровоградська Миколаївська Полтавська Рівненська Сумська Тернопільська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернівецька Чернігівська	АРК Вінницька Волинська Житомирська Закарпатська Івано-Франківська Київська Кіровоградська Миколаївська Полтавська Рівненська Сумська Тернопільська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернівецька Чернігівська	Вінницька Волинська Житомирська Закарпатська Івано-Франківська Київська Кіровоградська Миколаївська Полтавська Рівненська Сумська Тернопільська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернівецька Чернігівська	АРК Вінницька Волинська Житомирська Закарпатська Івано-Франківська Київська Кіровоградська Миколаївська Полтавська Рівненська Сумська Тернопільська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернівецька Чернігівська Луганська

Джерело: групування проведено за авторською методикою.

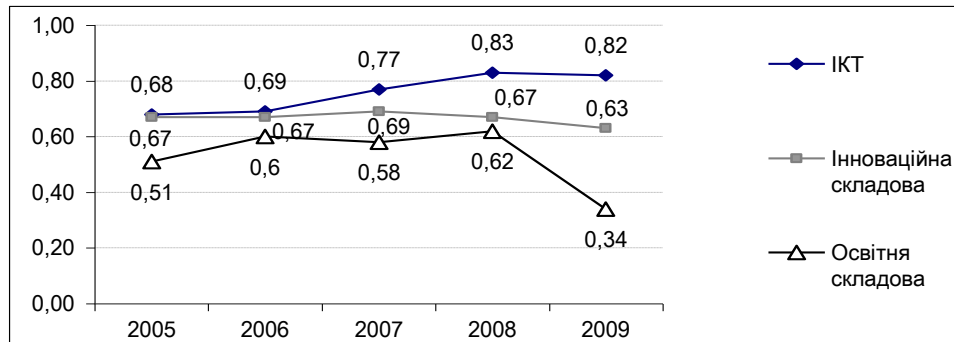

Рис. 4. Розподіл Донецького регіону за рівнями розвитку складових економіки знань

Джерело: розроблено автором.

На території Харківського регіону розміщено підприємства, що випускають наукомістку продукцію (ДП ХМП "ФЕД", ВАТ "Турбоатом", Харківське авіаційне виробниче ДП (ХДАВП), ДП "Завод ім. В.А. Малишева"), тому таке зростання значень інтегральних показників було цілком очікуваним. Для зміцнення позицій Харківського регіону та його остаточного переходу в перший кластер, на нашу думку, необхідно диверсифікувати систему фінансування всіх складових економіки знань і посилити роль публічно-приватного партнерства в усіх сферах економіки, що, в підсумку, повинно привести до зростання рівня розвитку економіки знань загалом. У цих умовах державно-приватне партнерство стає принципово новим сучасним інструментом фінансування стратегії розвитку економіки. Другий кластер (усього лише 25% серед загальної кількості регіонів) утворюють регіони, що мають середні значення інтегральних показників у розрізі компонент економіки знань, які не перевищують 0,5. Це найбільш розвинені освітні регіональні центри, які займаються впровадженням інноваційної продукції і мають розвинену інфраструктуру ІКТ. Найчисленнішим (понад 70% загальної кількості регіонів) виявився третій кластер, що має низькі значення інтегральних показників, які характеризують рівень розвитку економіки знань. На жаль, це об'єктивні реалії сучасного розвитку економіки України. Середні значення компонент комплексного показника рівня розвитку економіки знань регіонів України наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Середні значення компонент комплексного показника рівня розвитку економіки знань регіонів України в кожному кластері за період 2005–2009 рр.

№ кластера	Компонента "інноваційна складова"	Компонента "освітня складова"	Компонента "складова ІКТ"
Перший кластер	0,46	0,63	0,74
Другий кластер	0,27	0,43	0,44
Третій кластер	0,08	0,28	0,15

Джерело: розрахунки проведено за авторською методикою.

Дані табл. 2 свідчать, що головним проблемним моментом, котрий гальмує інтенсивний розвиток регіонів України упродовж досліджуваного періоду за всіма трьома виділеними кластерами була "інноваційна складова". Отже, при фор-

муванні державної політики цей напрям має розглядатися як пріоритетний для регулювання. Проведені розрахунки дозволили виділити потужні та найбільш перспективні регіони-лідери – Харківський, Донецький, Дніпропетровський.

Отже, було удосконалено методику оцінки рівня розвитку економіки знань у розрізі регіонів, алгоритм розрахунку якої містить три взаємопов'язані етапи, має наукову обґрунтованість і об'єктивність, простий і доступний у розрахунках, конкретно та однозначно тлумачить отримані результати і може бути застосований органами державної влади в процесі управління.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведений аналіз загального рівня розвитку економіки знань у розрізі трьох її складових: інноваційної, освітньої та інформаційно-комунікаційної (ІКТ) підтвердив наявність регіональних соціально-економічних диспропорцій і територіальної дезінтеграції, що свідчить про: 1) нездатність держави проводити цілісне та ефективне макроекономічне регулювання, оскільки реалізація певних макроекономічних інструментів (наприклад, монетарної або фіскальної політики) справлятиме ефективний вплив тільки на певні сегменти економіки чи території і не принесе загальноочікуваного макроекономічного ефекту; 2) гальмування територіальної дифузії економічних ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних) і нововведень – як технологічних, так і інституційних, що означає ослаблену дію інтенсивних (інноваційних) чинників економічного зростання і посилення екстенсивних; 3) домінування екстенсивних факторів економічного зростання, що, в свою чергу, погіршує макроекономічні диспропорції, виявом чого є прискорення інфляційних процесів.

Проведене дослідження дозволить сформувати територіальні зони, що поєднують науковий, освітній та інформаційний потенціал підприємств із певною спеціалізацією за напрямками діяльності, а також сприяти відокремленню тих груп регіонів, які вимагають більшої уваги державної влади з метою підвищення рівня їхнього розвитку. Наявність значних регіональних відмінностей у соціально-економічному розвитку вимагає впровадження ефективного механізму реалізації регіональної політики України, зважаючи на всі можливі джерела фінансування регіональних програм, – що й має стати напрямом подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. *Гесць В.* Характер перехідних процесів до економіки знань / В.Гесць // Економіка України, 2004. – № 4. – С. 4–14.
2. *Жураковська І.С.* Управління знаннями як чинник підвищення конкурентоспроможності підприємства в інформаційному суспільстві / І.С.Жураковська // Проблеми науки. – 2007. – № 7. – С. 24–28.
3. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості [Електронний ресурс]. – Доступний з : <www.niss.gov.ua/public/File/2010_table>.
4. *Семиноженко В.П.* Доктрина економіки знань (проект) [Електронний ресурс] / В.П.Семиноженко. – Доступний з : <www.semynozhenko.net>.
5. *Ситнова И.А.* Экономика знаний и институциональная среда / И.А.Ситнова // Научные труды ДонНТУ. Серия: Экономическая. – 2007. – Выпуск 31-1. – С. 181–186.
6. *Федулова Л.І.* Концепція економіки знань в світовій науковій теорії та практиці / Л.І.Федулова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2005. – № 4. – ТЗ(72). – Ч. 2. – С. 23–34.

*Надійшла до редакції
22.05.2012 р.*